

УДК 372.8

DOI:

Тетяна Мастеркова, викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
Комунального закладу “Житомирський ОППО” Житомирської обласної ради

АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ УЧНІВ- ПЕРЕМОЖЦІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

У статті висвітлено підходи до пошуку обдарованих дітей та створення умов для їх розвитку, як складної спільної планомірної діяльності закладу освіти. Представлено систему підбиття підсумків проведення інтелектуальних змагань школярів, окремі аспекти визначення якості діяльності освітніх закладів з підготовки майбутніх переможців. Запропоновано авторський підхід формування рейтингу загальноосвітніх закладів на регіональному рівні. Потреба суспільства у видатних, активних і обдарованих громадянах, оновленні національної свідомості привела до появи нових підходів виявлення і розвитку обдарованих учнів у загальноосвітніх закладах, підготовки їх до участі в інтелектуальних змаганнях.

Ключові слова: компетентності; інтелектуальні змагання; кваліметрія; інституціалізація.

Рис. 2. Літ. 6.

Tatyana Masterkova, Lecturer of the Social and Humanitarian
Disciplines Department of Communal Educational Institution
“Zhytomyr Regional In-Service Teachers’ Training Institute”

ASPECTS OF INSTITUTIONALIZATION OF CULTURAL CAPITAL OF STUDENTS- WINNERS OF INTELLECTUAL COMPETITIONS

The article presents a system of summarizing the results of intellectual competitions of schoolchildren.

The society’s need for outstanding, active and gifted citizens, renewal of national consciousness, from the birth of spirituality led to the emergence of new approaches of identifying and developing the gifted students in educational institutions, preparing them to participate in the intellectual competitions.

The gifted children are children who are sharply distinguished from their peers by high mental development, which is a consequence of both natural inclinations and favorable conditions of upbringing. They express themselves in intellectual activity; achieve academic success in creativity, communication and leadership.

The article highlights the approaches of finding gifted children and creating conditions for their development as complex joint planned activities of the educational institution.

In order to identify a gifted child as early as possible, parents and teachers should remember that such a child needs special attention, because it has special character traits, features in the field of thinking and learning. The gifted children have a good memory, personal outlook.

However, participation in intellectual competitions does not always bring them satisfaction with their results, many gifted children, having gained the first experience of such competitions, lose interest in them.

All gifted children are intelligent, but not all intelligent children are gifted. And it is very difficult for parents of smart children to understand that the fact that the child receives excellent grades, but is not gifted, in addition to frustration and brings parents a deep sense of confusion and surprise. Grades are not always a reliable measure of the student’s abilities. Not every child who exceeds the appropriate level of education is gifted. For example, many students have exceptional results in mathematics or language, but do not show high achievements in intellectual competitions.

The article offers some aspects of summarizing the results of intellectual competitions, forms of celebrating the achievements of the winners, determining the ratings of educational institutions to prepare gifted children to participate in competitions, contests.

Keywords: competencies; intellectual competitions; qualimetry; institutionalization.

Постановка проблеми. Для забезпечення якісних змін у системі освіти України найважливішою об’єктивністю інформації про стан освітнього процесу у загальноосвітніх закладах. Упровадження системи підтримки, відзначення досягнень переможців інтелектуальних змагань створює інформаційну систему відслідковування якості освіти та результатів діяльності освітнього закладу. Важливою

характеристикою таких досліджень є прогностичний характер висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку обдарованості учнів, зокрема їх індивідуальних відмінностей вивчали Б. Ананьєв, Л. Віготський, С. Рубінштейн. Розвиток інтелектуального і творчого потенціалу особистості розглядали В. Дружинін, С. Максименко, В. Моляко, Я. Пономарьов, С. Сисоєва, О. Кульчицька

та інші. Характеристику розвитку обдарованості особистості на різних вікових етапах знаходимо у дослідженнях А. Брушлінського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Н. Лейтес, О. Кульчицької [1; 2].

Мета статті – охарактеризувати на регіональному рівні систему підтримки якості освіти за результатами інтелектуальних змагань здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Система вивчення якості загальної середньої освіти – це спеціальна система збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації про стан загальної середньої освіти, інтерпретація зібраних фактів та прогнозування на їх підставі динаміки і основних тенденцій її розвитку, розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень з метою найкомфортнішого сприяння розвитку учнівської особистості.

Загалом основу вивчення якості освіти складають масові точні педагогічні вимірювання (відповідно до певної мети). Проведення таких досліджень на національному рівні дає змогу визначити стан освіти на певному етапі, загальні освітні тенденції, раціональність педагогічних засобів, що їх використовуватимуть, міру їх відповідності поставленим цілям, ефективність функціонування системи освіти взагалі та окремих педагогічних технологій зокрема.

Така робота допомагає виявити обдарованих учнів, динаміку їх особистісного розвитку, зокрема, серед учасників олімпіад.

За результатами цих змагань можна визначити обдарованих дітей, побудувати їх педагогічну та наукову підтримку, інституціоналізувати їх досягнення у певних предметах та сприяти продовженню навчання у закладах вищої освіти.

У реаліях сучасного інформаційного суспільства рівень та якість отриманої людиною освіти відкривають для неї широкі можливості професійної й особистої самореалізації в соціальному житті.

Значною мірою це залежить від отримання та формування індивідом під час навчання так званого “культурного капіталу”.

Культурний капітал та його відношення до соціального значення людини детально було досліджено французьким соціологом і філософом П. Бурдьє. Власне саме поняття “культурний капітал” було введено до широкого наукового дискурсу в його праці “Нарис теорії практичної дії” (1972).

Учений вважав, що культурний капітал є сукупною інтелектуальних здібностей, освіченості, вмінь, кваліфікаційної підготовки окремої особистості, яка використовується у процесі

здійснення соціальної діяльності, і при цьому підтверджує володіння нею певним статусом [3].

Водночас культурний капітал становить реалізоване в практичній діяльності багатство у вигляді освіченості, інтелектуальних, морально-ціннісних та соціальних характеристик, втілене у професійній компетентності людини, і здатне приносити своєму носієві додаткові прибутки і привілеї.

Саме система освіти підтверджує культурний капітал людини, адже в ній знаходять відображення процеси набуття і засвоєння культурного капіталу та отримання академічних кваліфікацій. Освіта на думку вченого, – це поле, що найбільш орієнтоване на відтворення культурного капіталу, враховуючи те, що самі агенти (індивіди – авт.) достатньо компетентні для такого відтворення. Освіта у вигляді легітимних знань та вмінь, спільно з особистим культурним рівнем людини виступає складовою культурного капіталу особистості [3].

Одна із форм культурного капіталу доповнюється інституціоналізацією рівня досягнень особистості, яка підтверджує результати учасників освітнього процесу в інтелектуальних змаганнях дипломами, сертифікатами, що засвідчують важливість та цінність сформованого у них культурного капіталу.

Перед вчителем закладу загальної середньої освіти постає завдання розпізнати у дитини талант, націлити її на його реалізацію та інституціоналізувати його, щоб роки навчання у школі стали стартовим майданчиком для реалізації культурного капіталу у подальшому навчанні та професійній діяльності. Саме школа має підготувати обдаровану дитину до розуміння того, що свій талант вона має бути готова конвертувати в академічні кваліфікації.

Майбутнє сучасного учня залежить від здобутих у стінах закладів загальної середньої освіти знань та компетентностей. Шлях до закладів вищої освіти лежить через зовнішнє незалежне оцінювання, зміст та форми якого викликають багато нарікань через тестовий формат завдань. Визначити справжній рівень компетентностей без виконання завдань відкритого типу досить складно. Але такі завдання практикуються лише з української мови та літератури, математики й іноземних мов.

Тому залишається актуальною підтримка прагнення учня до здобуття нових знань та їх глибокого закріплення. Мозку дитини, навіть найобдарованішої, потрібне постійне тренування. Це завдання розв’язується включенням учнів,

починаючи з початкової школи, зі системи інтелектуальних змагань.

Загалом Міністерством освіти і науки України проводяться та підтримуються такі інтелектуальні змагання для учнів закладів середньої освіти:

- Всеукраїнські учнівські олімпіади з 26 навчальних дисциплін (у тому числі 8 мов національних меншин, включаючи польську);

- Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів;

- Всеукраїнські Інтернет-олімпіади з 8 навчальних предметів;

- Всеукраїнські турніри з 11 предметів;

- мовнолітературні конкурси імені Петра Яцика та імені Тараса Шевченка;

- в 11 номінаціях проводяться Всеукраїнські та міжнародні конкурси “Левеня”, “Кенгуру”, “Турнір чемпіонів”, “Лелека”, “Колосок”, “Геліантус” та інші.

Організатори останніх дають можливість брати участь у змаганнях всім охочим школярам 1–11 класів. У багатьох учнів перші відзнаки за успіхи в інтелектуальних змаганнях з’являються саме за їх результатами. У такий спосіб дитина отримує інституціоналізоване підтвердження своїх інтелектуальних досягнень.

Всеукраїнські учнівські турніри формують у школярів навички командної роботи, які реалізують одну з ключових компетентностей, визначених Державними стандартами загальної середньої освіти [4].

Мовно-літературні конкурси імені Петра Яцика та імені Т. Шевченка створюють умови виявлення обдарованої молоді, розвитку її потенціалу, поваги до мови і традицій свого народу. Переможці конкурсів інституціоналізують свої досягнення у вигляді щорічних стипендій Президента України.

Звичайно, головними документами, які інституціоналізують, підтверджують набуті учнем у школі знання, вміння та навички є атестат про середню освіту та сертифікат про складання зовнішнього незалежного оцінювання. Відображені у цих документах оцінки забезпечують можливість продовження навчання у закладах вищої освіти. Причому, перевага надається саме результатам зовнішнього незалежного оцінювання, які враховуються по трьох предметах, результат атестата не може перевищувати 10 % від загальної суми балів.

Детальніше зупинимося на Всеукраїнських учнівських предметних олімпіадах, які організовує у Житомирській області комунальний заклад “Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Житомирської обласної ради.

Проаналізуємо, як приклад, результати III

етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових предметів 2019 р. у Житомирській області та участі школярів області у IV етапі.

Аналіз стосується кількісних та якісних показників стосовно окремих предметів, територіальних одиниць, закладів освіти та учнів.

Для їх виміру застосовуються різні підходи, а саме:

- порівняння рейтингів відносно результатів на III етапі окремих команд та на IV етапі окремих предметів;

- порівняння кількісних показників набраних балів відносно результатів окремих закладів освіти та школярів;

- кваліметрична оцінка якості виконання завдань під час III етапу (шкала кваліметрії включає чотири рівні: “високий” – 75 і більше відсотків; “достатній” – від 50 до 75 %; “середній” – від 25 до 50 %; “низький” – менше 25 %).

Олімпіади відбуваються відповідно до Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.09.2011 року № 1099, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17.11.2011 року за № 1318/20056, та наказів управління освіти і науки Житомирської обласної державної адміністрації “Про організацію та проведення в області заходів Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів”.

Розрахунок рейтингів та набраних балів здійснюється відповідно до Положення, при якому переможці III етапу олімпіад з навчальних предметів нагороджуються дипломами 1, 2 та 3 ступенів окремо за класами у кількості, яка не перевищує 50 % числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1 : 2 : 3. Переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов’язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної.

Якісною оцінкою результатів, показаних на III етапі учнівських олімпіад, може слугувати вимірювання, яке розраховується відсотком виконання завдань. Відповідно до них можна зробити висновки про рівень складності олімпіадних завдань та рівень підготовки учасників.

Рівень завдань, які пропонуються на III та IV етапах олімпіад, досить складний, виходить за

Рис. 1. Відзнаки для закладів освіти Житомирської області та для випускників

рамки шкільної програми та потребує копійкою роботи у позаурочний час. Не всі, навіть обдаровані учні, готові до цього. Тому більше половини учасників III етапу обмежуються участю лише в одній олімпіаді. Із 717 учнів, які закінчили навчання у школі у 2019 р., таких – 362. Більша частина з них – 257 школярів або 68 % не потрапили до числа переможців і втратили інтерес до цього виду інтелектуальних змагань. Інші 105, які в першій своїй олімпіаді отримали диплом переможця (у тому числі третього – першого ступеня), не знайшли мотивації до продовження боротьби за визнання свого інтелектуального капіталу.

Лише кожен п'ятий учасник III етапу олімпіад продовжив шлях до вершин, взявши участь не менше ніж у чотирьох олімпіадах. Серед випускників 2019 р. таких 139 або майже 20 % від загальної кількості учасників. Лише 13 або 9,3 % не отримали жодного диплома переможця. У той же час 89 або 64 % школярів ставали переможцями у кожній другій олімпіаді.

Завданням педагогів та організаторів предметних олімпіад є підтримка інтересу учнів до участі у інтелектуальних змаганнях. В умовах змішаного навчання актуальним є використання цифрових платформ для проведення додаткових занять в синхронному режимі, консультацій майбутніх учасників інтелектуальних змагань. Такі форми організації підготовки та підтримки учнів поряд із традиційними (відбіркові навчальні збори, консультації) залишаються затребуваними і в 2020–2021 навчальному році.

Одним із напрямів роботи зі стимулювання школярів до участі у таких змаганнях може бути зрозуміла система підведення їх підсумків.

Протягом останніх років підбиття підсумків

предметних олімпіад у комунальному закладі “Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Житомирської обласної ради проходить у рамках “Свята обдарованої дитини”.

Якщо ще декілька років назад це свято передбачало лише вручення подарунків переможцям IV етапу олімпіад, то тепер на ньому підбиваються підсумки III етапу та визначаються найуспішніші заклади загальної середньої освіти і найуспішніші учні, випускники, які присвятили багато часу свого шкільного життя саме олімпіадним змаганням, принісши перемогу своєму закладу. Такий підхід сприяє підтримці в учнів інтересу до участі в олімпіадах, відкриває перед ними перспективу досягнення певних особистих висот, та підвищення рейтингів освітніх закладів, у яких вони навчаються.

Згідно із законом України “Про освіту” освітні заклади мають стати інститутом розвитку обдарованості кожної особистості. Творчий потенціал особистості є історичним резервом, актуалізація якого дає змогу значно підвищити якість будь-яких суспільних реформ. Обдарованість є одним із основних факторів економічного розвитку України в умовах переходу її до нових відносин; творчість і обдарованість є невід’ємною частиною людської духовності, соціальним механізмом, який протидіє регресивним лініям розвитку суспільства [5; 6].

У 2019 р. на III етапі олімпіад були представлені 289 закладів загальної середньої освіти. Саме серед цих закладів визначалися найкращі.

При визначенні переможця у номінації “Кращий заклад загальної середньої освіти” за підсумками олімпіад 2019 р. враховувався внесок у результат команди області на Всеукраїнському етапі [5].

Система нарахування балів була наступною: на III етапі – за диплом переможця (1 ст. – 5 балів, 2 ст. – 3 бали, 3 ст. – 1 бал), на IV етапі застосовувався коефіцієнт 2 (відповідно 1 ст. – 10 балів, 2 ст. – 6 балів, 3 ст. – 2 бали) плюс 1 бал за участь.

На IV етапі предметних олімпіад брали участь 69 школярів із 40 ЗСО.

Учні із 23 закладів загальної середньої освіти вибороли 31 диплом переможця.

Таким чином, отримані результати свідчать, що головним завданням залишається організація постійної роботи з обдарованими учнями протягом навчального року, обов'язковий аналіз системи роботи освітніх закладів щодо підготовки учасників інтелектуальних змагань.

Висновки та пропозиції. Отже, дослідження містять інформацію щодо сутності аспектів інституціоналізації культурного капіталу учнів-переможців інтелектуальних змагань, форм вимірювання й підходів до оцінювання діяльності закладів освіти по створенню цілісної системи підтримки учасників інтелектуальних змагань на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.С. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007.

2. Бандура Л. Педагогічні умови використання інноваційних технологій в освітньому процесі ЗВО. *Молодь і ринок*. №1 (180), 2020. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/196220/196472>

3. Бурдье П. Форми капітала. Соціологія образования: теории, исследования, проблемы. Казань. 2004. С.17–27.

4. Державні стандарти загальної середньої освіти. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>

5. Закон України “Про освіту”. Відомості Верховної ради України. 2019. №2657-VIII. 2661 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

6. Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності, затвердженого

наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22. 09. 2011 року № 1099, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 17. 11. 2011 року за № 1318/20056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-11#Text>

REFERENCES

1. Antonova, O.Ye. (2007). *Teoretychni ta metodychni zasady navchannia pedahohichno obdarovanykh studentiv: Monohrafiia* [Theoretical and methodological principles of teaching pedagogically gifted students: Monograph]. Zhytomyr, 472 p. [in Ukrainian].

2. Bandura, L. (2020). *Pedahohichni umovy vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii v osvitnomu protsesi ZVO* [Pedagogical conditions for the use of innovative technologies in the educational process of free economic zone]. *Youth & market*. №1 (180). Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/196220/196472> [in Ukrainian].

3. Burde, P. (2004). *Formy kapitala. Sotsiologiya obrazovaniya: teorii, issledovaniya, problem* [Forms of capital. Sociology of education: theories, research, problems]. Kazan, pp.17–27. [in Russian].

4. *Derzhavni standarty zahalnoi serednoi osvity* (2020). [State standards of general secondary education]. Website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> [in Ukrainian].

5. *Zakon Ukrainy “Pro osvitu”* (2019). [Decree of Ukraine “On Education”]. Information of Verkhovna Rada of Ukraine. №2657-VIII. 2661. VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

6. *Polozhennia pro Vseukrainski uchnivski olimpiady, turniry, konkursy z navchalnykh predmetiv, konkursy-zakhysty naukovo-doslidnytskykh robit, olimpiady zi spetsialnykh dystsyplin ta konkursy fakhovoi maisternosti, zatverdzhеноho nakazom Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy vid 22. 09. 2011 roku № 1099, zareiestrovanoho v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 17. 11. 2011 roku za № 1318/20056* [Regulations on All-Ukrainian Student Olympiads, tournaments, competitions in academic subjects, competitions-defense of research works, Olympiads in special disciplines and competitions of professional skills, approved by the order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine from 22. 09. 2011. № 1099]. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.08.2020

